

DESPRE DOUĂ POSIBILE CETĂȚI HALLSTATTIENE TIMPURII DIN PODIȘUL MOLDOVEI: FUNDUL VĂII-CETATEA ZMEILOR (COM. LIPOVĂȚ) ȘI POPENI-VALEA BUJORANI (COM. ZORLENI)

Alexandru BERZOVAN*, Mircea OANCĂ*, Mircea MAMALAUCA**,
Ștefan HONCU****, Constantin CRĂCIUN*****

Keywords: LIDAR in archaeology; aerial photography; Early Iron Age; Hillforts; East-Carpathian Area.

Introducere

Începând cu anul 2020, în contextul proiectului nostru dedicat arheologiei și topografiei cetăților de la începutul celei de-a doua epoci a fierului din spațiul est-carpatic al României¹, am efectuat o serie de ample cercetări de teren în sudul Podișului Moldovei². Cu ocazia acestor investigații, aflate încă în curs de desfășurare, am identificat și alte puncte fortificate care, judecând după caracteristicile lor dar și după materialele recuperate de la suprafață par să aparțină unor perioade *distincte* de cea vizată de proiectul nostru.

Având în vedere că majoritatea reprezentau situri cvasi necunoscute, lipsite de planuri de situație, adeseori și de repere clare de localizare, am considerat de datoria noastră să le repertoriem și să le introducem cât mai curând în literatura de specialitate. În acest context, prin prezentul studiu ne-am propus să prezentăm două cetăți, Fundul Văii-Cetatea Zmeilor (com. Lipovăț) respectiv Popeni-Valea Bujorani (com. Zorleni), situate pe teritoriul județului Vaslui. Ambele cetăți, atât prin caracteristicile lor, cât și prin materialul recuperat, credem că ar putea să aparțină perioadei de început a primei vârste a fierului.

1. Fundul Văii – Cetatea Zmeilor (com. Lipovăț)

Obiectivul se află situat în Podișul Moldovei, în zona de nord a Colinelor Tutovei. Situat imediat la sud de Coasta Racovei, arealul este caracterizat de prezența unor platouri

* Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie, berzovanalexandru@gmail.com.

** Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, myrxas_oanca@yahoo.com.

*** Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, mircea_mamalauca@yahoo.com.

**** Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie, stefanhoncu@yahoo.com.

***** Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad.

¹ Grant din partea Ministerului Educației și Cercetării, CNCS - UEFISCDI, în cadrul proiectului *La hotarele Marii Stepe. Topografia și arheologia cetăților epocii fierului din spațiul est-carpatic (sec. 5-3 î.Hr.)*, cod PN-III-P1-1.1-PD-2019-0703, din cadrul PNCDI III.

² A. Berzovan, M. Oancă, M. Mamalaucă, *Contribuții privind topografia unor cetăți din perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului situate în sudul Podișului Moldovei (sec. 5-3 î.Hr.)*, în S. Forțiu (ed.), *Arheovest VIII. In Honorem Alexandru Rădulescu*, JATEPress Kiado, Szeged, 2020, p. 155-207.

largi, mărginite uneori de cueste, diferențele de nivel semnificative creând impresia unui peisaj aproape submontan. Punctul ocupă un promontoriu desprins din Dealul Vladnicului, din zona platoului larg cunoscut sub numele de Șesul Măricelului, și este mărginit de două văioage abrupte, La Vărărie (spre vest) și Pornitura (spre est), reunite mai apoi în Valea Broștenilor (Pl. 1/1-2). Se află la o altitudine totală de cca. 320 de metri, dominând cu cca. 120 de metri diferență de nivel zonele înconjurătoare mai joase dinspre nord. Arealul de vizibilitate este larg, permițând supravegherea bazinului pârâului Lipovăț. Apărat pe trei laturi de pante abrupte, promontoriul prezintă valoare strategică, fiind accesibil doar dintr-o singură latură, dinspre sud. Probabil din aceste motive, pe această latură a fost construit sistemul defensiv ce constă în două valuri de formă aproximativ semicirculară în plan, ambele dublate de șanțuri la exterior, care închid o suprafață de aproximativ un hectar (Pl. 2/1-2).

Toponimul *Cetatea Zmeilor* nu apare menționat ca atare pe niciunul din materialele cartografice consultate de noi³; cu toate acestea, el apare consemnat într-un document din anul 1846, cu ocazia măsurătorii moșiei Orgoești efectuată de judecătorul Anastasie Panu și inginerul hotarnic Gheorghe Filipescu⁴. În plus, toponimul este cunoscut și astăzi, ca atare, de către localnici.

Gradul de conservare al elementelor de fortificare este modest, ele fiind puternic aplatizate, poate și ca urmare a unor acțiuni de împădurire/despădurire din trecut. De asemenea, este foarte posibil ca nici valurile, în forma lor inițială, să nu fi fost foarte masive. Cert este doar că, la data scrierii acestor rânduri, ele abia mai ating 0,5-1 m înălțime, iar șanțurile nu sunt mai adânci de 0,5-0,6 m (Pl. 3/1-2). În zonă se observă, de asemenea, câteva „cratere”, rezultate probabil ca urmare a activității căutătorilor de comori din trecut, atrași de toponimul sugestiv și de legendele aferente.

Prezența vegetației forestiere și a covorului de frunze abundent a îngreunat mult cercetarea de suprafață. Cu toate acestea, au putut fi recuperate mai multe fragmente de chirpici ca, de altfel, și o serie de fragmente de vase ceramice puternic fragmentate (Pl. 3/3-4). O parte dintre ele aparțin în mod evident perioadei eneolitice, mai precis culturii Cucuteni, dar, din nefericire, nu putem spune precis în care fază a acesteia se încadrează. O altă categorie de material, ce aparține în mod cert primei epoci a fierului, din cauza gradului ridicat de fragmentare, nu ne permite să facem prea multe precizări.

În ce privește încadrarea cronologică, dată fiind lipsa săpăturilor arheologice și operarea cu un material fragmentar, recuperat în urma cercetărilor de suprafață, redus cantitativ și nu tocmai expresiv, se impun anumite rezerve. Cu toate acestea, materialul ceramic hallstattian timpuriu, dar, mai ales, similitudinile planimetrice vădite, pe care *Cetatea Zmeilor* le prezintă cu alte obiective similare din spațiul est-carpatic, datate sigur în acest interval⁵, par să pledeze

³ În acest sens am consultat harta topografică a Moldovei realizată între 1892-1898, Planurile Directoare de Tragere (realizate de la sfârșitul secolului al 19-lea până în perioada interbelică), Harta topografică a României 1:25 000 (1973).

⁴ Astfel, în mărturia hotarnică, prin care se deosebesc părțile de moșie ale Schitului Orgoești de a răzeșilor de Orgoești și Vlădești, se spune că „și de acolo tot la vale și tot linie dreaptă la 180 de stânjini, am făcut treisprezecea movilă, trecută la no. 13 cu 70 stânjini, din jos de locul numit și astăzi Cetatea Zmeilor, însemnate cu litera Z” (vezi I. Antonovici, *Documente de ale foastelor schituri. Orgoeștii, Bogdănița, Pârveștii, Cârțibașii și Mânzații din județul Tutova*, Corlăteanu, Huși, 1929, p. 57; vezi și Gh. Baci, *Schitul Orgoeștii Noi*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXXIII, 2012, p. 141. Aducem, de asemenea, mulțumiri domnului prof. Gh. Baci din Fundul Văii, com. Lipovăț, pentru informațiile oferite, care ne-au permis să confirmăm că toponimul cu pricina desemnează, într-adevăr, cetatea discutată de noi.

⁵ De pildă, cetatea de la Preutești (jud. Suceava), vezi N. Ursulescu, D. Popovici, *Considerations historiques concernant les fortifications hallstattiennes anciennes à l'est des Carpates*, în *Prima epocă a fierului la gurile*

pentru încadrarea la începutul primei epoci a fierului.

De notat că în zona hotarului Lipovăț au fost semnalate mai multe puncte cu descoperiri din prima epocă a fierului⁶, inclusiv un depozit de vase,⁷ ce ar putea fi puse în legătură cu existența unui mic centru de putere la *Cetatea Zmeilor*.

2. Cetatea de la Popeni – Valea Bujorani (com. Zorleni)

Existența unor așezări preistorice și a unor urme bogate de locuire pe Valea Bujoranilor a fost semnalată în mai multe rânduri, în diverse lucrări cu caracter mai mult sau mai puțin științific⁸, dar în niciuna din cele consultate nu se face vorbire despre vreo cetate în acest punct. În vara anului 2016, cetățeanul Ioan Popa din Bacău, originar din s. Banca, pasionat de istorie și arheologie, semnală colectivului Muzeului Județean „Vasile Pârvan” din Bârlad existența, în hotarul com. Zorleni, a unor valuri de pământ care ar închide o suprafață apreciabilă⁹. Întrucât observațiile inițiale, efectuate cu ajutorul imaginilor satelitare, al ortofotoplanurilor și al scanărilor LIDAR,¹⁰ au arătat existența în zonă a unor anomalii promițătoare, în primăvara anului 2021, am efectuat mai multe cercetări de teren în zonă.

Din punct de vedere geografic, obiectivul despre care facem vorbire este situat în zona de sud a Podișului Moldovei, mai precis pe rama vestică a Dealurilor Fălciului (Pl. 4/1-2). Ocupă o poziție oarecum atipică, pe fundul văii Bujorani – curs de apă cu caracter temporar –, extinzându-se însă, atât pe versantul nordic (Dealul Chirei), cât și pe cel sudic (Dealul Zarea Bujorani) (Pl. 5/1-2).

Starea de conservare a obiectivului variază de la un sector la altul. Vom începe descrierea începând cu sectorul de sud, mai bine păstrat datorită situării în Pădurea Bujoranilor. Valul cu șanțul aferent începe la cca. 90 m sud de talvegul văii Bujoranilor, din apropierea unei ravene (?). Dimensiunile sunt după cum urmează: înălțime păstrată între cca. 1,5 - 3 m, lățime cca. 10-12 m, șanțul aferent, situat la exterior, prezentând o lățime ce se apropie de 10 m și adâncimea între 1,5 - 2 m (Pl. 7/1). Valul cu șanțul continuă spre SSV cca. 200 de metri, după care cotesec ușor spre SE. Pe acest sector, valul începe să devină mai înalt,

Dunării și în zonele circumpontice. Lucrările Colocviului Internațional, septembrie 1993, Tulcea, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, Tulcea, 1997, p. 59, fig. 2; vezi și D. Popovici, N. Ursulescu, *Șantierul arheologic Preutești „Cetate”, jud. Suceava*, în „Cercetări Arheologice”, V, 1982, p. 23-27.

⁶ Gh. Coman, *Statornicie. Continuitate. Repertoriul arheologic al Județului Vaslui*, București, 1980, p. 169-170; Gh. Baci, *Comuna Lipovăț. Periplus istoric*, Ed. Panfilius, Iași, 2020, p. 40.

⁷ C. N. Ursache, *Un depozit de vase din prima epocă a fierului descoperit la Lipovăț, jud. Vaslui*, în „Arheologia Moldovei”, XXIII-XXIV, 2000-2001.

⁸ În repertoriul lui Ghenuță Coman, se semnalează doar două puncte, ambele situate aproape în apropierea fermei Fântânele, aproape de debuseul acestei văi în Valea Bârladului (vezi Gh. Coman, *op. cit.*, p. 284 și p. 283, cu fig. 76). Cercetări mai amănunțite în Valea Bujoranilor au fost desfășurate de pasionați de istorie, precum Gh. Diaconu, S.-E. Diaconu, Boroș Dumitru și Marin Rotaru; vezi Gh. Gherghe, M. Rotaru, *Cercetarea arheologică a Văii Bujoreni*, în „Elanul”, 39, 2005; Gh. Gherghe, M. Rotaru, *Comuna Banca. Pagini de monografie*, Editura Sfera, Bârlad, 2002, p. 33, 10; Gh. Diaconu, S.-E. Diaconu, *Prima carte pentru Zorleni*, Ed. Sfera, Bârlad, 2009, p. 27-36.

⁹ În opinia descoperitorului, ar fi fost vorba de urmele unui castru roman de marș. Având în vedere caracteristicile cetății de la Popeni-Valea Bujorani (com. Zorleni), aceasta, în mod evident, nu se încadrează în categoria castror militare romane de marș. *Castra movere* era o tabără provizorie, construită de o legiune în deplasare, la sfârșitul unei zile de marș. Militarii se opreau într-un loc deschis, săpau de jur împrejur (*fossa, agger, vallum*) și instalau corturile, edificând un castru. Elementele defensive prezintă în plan forme aproape întotdeauna rectangulare și au o amplitudine redusă (pentru exemple de castru romane de marș din România, vezi recent F. Marcu, M. Szabo, *New data on the Roman temporary camps in Șureanu Mountains*, în „Acta Musei Napocensis”, 57, 1, 2020, p. 63-88, cu exemple și bibliografie).

¹⁰ Puse la dispoziția Institutului de Arheologie din Iași, în anul 2018, ca urmare a unui protocol încheiat cu ABA Prut-Bârlad.

iar pe coronament apare pământ ars la roșu și chirpici arși mărunțiți. Șanțul, săpat în panta dealului se îngustează, dar devine ceva mai adânc (Pl. 7/2).

După cca. 300 de metri, valul cu șanțul interesează Valea Cărbunilor (Pl. 7/3) pe care o traversează (aproximativ) în linie dreaptă. Și pe acest sector (cca. 100 m lungime), sistemul defensiv se păstrează bine, chiar dacă a fost afectat într-o anumită măsură de ravenări. Ieșind din această vale, valul cu șanțul continuă spre SE încă 93 m, intersectându-se mai apoi cu calea ferată, care, pe o lungime de cca. 120 de metri, se folosește de traseul vechiului șanț. În acest sector se pot observa două intervenții moderne în coronamentul valului, cu dimensiuni de cca. 4 x 2 m și adâncime de cca. 0,5 – 0,8 m, având, la prima vedere, aspectul unor sondaje arheologice. Cu toate acestea, amplasamentul foarte „curios” pentru o săpătură arheologică, ca, de altfel, și lipsa consemnărilor bibliografice inechivoce ne determină să păstrăm o anumită doză de precauție cu privire la originea acestor intervenții. Ulterior, valul cotește ușor spre NE, urmând un traseu ușor sinuos, ca după cca. 660 m să se piardă undeva în talvegul Văii Bujoranilor. Pe acest ultim sector, îndepărtarea ușoară a covorului de frunze a relevat urme de incendiu foarte pregnante, valul pare efectiv „ars la roșu” (Pl. 7/4). Unii dintre chirpicii recoltați prezintă urme de bârne și nuiele de lemn.

Sectorul nordic al cetății este mult mai slab conservat, fapt ce se datorează intervențiilor moderne de terasare a pantelor Dealului Chirei, ca, de altfel, și agriculturii intensive, practică aici de cel puțin câteva decenii. În aceste condiții, elementele defensive se observă greu la nivelul solului, fiind deduse mai cu seamă pe seama analizei imaginilor satelitare și a fotografiilor aeriene pe care le-am realizat¹¹ (vezi Pl. 6). Valul începe imediat la nord de talvegul văii, urcând ușor și traversând după cca. 160 de m o ravenă nenumită. Continuă spre nord-vest încă cca. 290 de m, după care se curbează ușor spre vest și apoi spre vest, până zona Râpei Măgarului. Aici, valul își schimbă direcția, cotind spre sud, urmărind malul de est al Râpei Măgarului pe o lungime de cca. 130 m, până în talvegul văii Bujoranilor unde se pierde. Este interesant de observat faptul – poate nu tocmai lipsit de semnificație – că, pe acest sector, nu se observă urme de ardere.

Lungimea totală păstrată a elementelor de fortificație – val cu șanț – este de cca. 2050 m, iar dacă este să presupunem că și talvegul văii Bujoranilor va fi fost închis, lungimea totală ar fi putut ajunge spre cca. 2200 m (vezi Pl. 5/2). *Suprafața apărută este de cca. 55 ha, ceea ce înscrie cetatea de la Bujorani între cele mai mari incinte închise cu val și șanț din preistoria și protoistoria spațiului est-carpatic al României.*

În ce privește materialele arheologice recuperate de către noi (Pl. 8), ele constau exclusiv în fragmente de vase ceramice, descoperite în interiorul incintei, în talvegul Văii Bujoranilor și pe sectorul nordic, în arătură. Fragmentele apar în număr destul de mare, sugerând o locuire destul de intensă. Lucrate integral cu mâna, ele se încadrează în două orizonturi distincte: epoca târzie a bronzului (cultura Noua) și prima epocă a fierului (cultura Chișinău-Corlăteni). Este interesant de observat – pe imaginile Google Earth – prezența, în interiorul incintei, a unor anomalii cromatice, ce ar putea indica existența unor cenușare, legate de locuirea de tip Noua (Pl. 6/3).

Care a fost funcția incintei ? Ne ridicăm această întrebare pentru că, din punct de vedere militar, ne aflăm în fața unui obiectiv cu o poziționare curioasă, dificil de apărat. Teoretic vorbind, un val de 2050-2200 m lungime ar necesita un minim de cca. 750 de luptători, pentru

¹¹ Acestea au fost făcute cu ajutorul unei drone de tip DJI Mavic Air 2.

a putea fi apărat¹², o valoare destul de mare. Dar cele mai multe probleme le ridică însăși poziția obiectivului: pe fundul unei văi, dominat din două direcții de înălțimi mai mari și lesne accesibile¹³. Această problemă este foarte pregnantă, îndeosebi în sectorul sudic, unde, în anumite zone, din cauza pantei, un atacator, situat la 10-15 m sud de val, se situa pe o poziție superioară în raport cu cei ce apărau palisada (vezi Pl. 7/2); poate nu întâmplător, *tocmai în această zonă*, valul prezintă urmele unui incendiu foarte puternic.

De când ar putea să dateze incinta? Analogiile vagi cu unele obiective datate cert în perioada celei de-a doua epoci a fierului – avem aici în vedere cetatea de la Victoria – *Șanțul Caterinei* (com. Stăuceni, jud. Botoșani)¹⁴ –, dar și existența, în zona de sud a Dealurilor Fălciului, a unei aglomerări de cetăți, încadrate secolelor V-III î.Hr.,¹⁵ ar putea fi, la prima vedere, argumente în acest sens. Cu toate acestea, în cercetările de teren efectuate în incinta de pe Valea Bujoranilor, în ciuda insistențelor noastre, nu am putut găsi nici măcar un singur fragment ceramic care să poată fi atribuit cert acestui orizont. Așadar, până la efectuarea unor săpături arheologice lămuritoare, singurele indicii în acest sens sunt materialele – destul de numeroase – salvate din interiorul incintei, de care dispunem la momentul de față. Întrucât purtătorii culturii Noua nu obișnuiau să ridice fortificații, este mai plauzibil să presupunem că cetatea ar fi putut fi ridicată, la începutul primei epoci a fierului, de către purtătorii culturii Chișinău-Corlăteni, aserțiune ce trebuie privită, desigur, ca o ipoteză emisă în stadiul curent al cercetării¹⁶.

Dacă această încadrare cronologică se va confirma, cetatea ar putea fi asemuită altor obiective datate similar din spațiul est-carpatic, de dimensiuni comparabile, precum cetatea de la Dersca-Berezna (jud. Botoșani)¹⁷ sau cea de la Căndești-Coasta Banului (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea)¹⁸. Mai mult, cetatea discutată de noi ar fi, alături de cea de la Căndești, al doilea obiectiv fortificat din spațiul est-carpatic al României atribuit culturii Chișinău-Corlăteni. Indiferent de perioada în care se datează și de funcționalitate – așezare fortificată, loc de refugiu, loc de întrunire cu ocazia unor evenimente sau ceremonii, etc. –, obiectivul discutat de noi a reprezentat opera unei puternice uniuni tribale, ridicarea unui val cu șanț pe o asemenea lungime implicând un efort comunitar deosebit care nu era la îndemâna oricui.

3. Discuții

În ce privește distribuția cetăților din perioada hallstatiană timpurie, în spațiul est-carpatic al României (Pl. 9), observăm că majoritatea obiectivelor cunoscute se grupează în zona Podișului Sucevei, fiind atribuite culturii Gava-Holyhrady. În interfluviul dintre Siret și Prut avem, deocamdată, puține obiective certe, situație ce se poate datora și stadiului actual al

¹² Luând în considerare că, în medie, trei metri liniari de val ar necesita să fie apărați de cel puțin un luptător.

¹³ Trebuie ținut cont de faptul că, în zonă, există platouri largi, dominante, care ar fi putut oferi condiții mult mai bune pentru edificarea unor cetăți.

¹⁴ Obiectiv sondat în anul 1980, de către un colectiv format din I. Ioniță, P. Șadurschi, O. L. Șovan (O. L. Șovan, *Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani*, Muzeul Județean Botoșani, Botoșani, 2013, p. 386). Conform unei informații amabile, oferite de către I. Ioniță, datarea în secolele V-III î.Hr. a acestui obiectiv este certă.

¹⁵ Vezi A. Berzovan, M. Oancă, M. Mamalaucă, *op. cit.*, p. 172-173.

¹⁶ Cu atât mai mult cu cât, în arealul propriu-zis al culturii Chișinău-Corlăteni, se cunoaște un singur obiectiv cert, cel de la Căndești (vezi discuția la O. Levițki, *Cultura Hallstatt-ului canelat de la răsărit de Carpați*, Ed. Melior, București, 1994, p. 53; N. Ursulescu, D. Popovici, *op. cit.*, *passim*; C. Lazanu, *Considerații asupra condițiilor istorice referitoare la ridicarea fortificațiilor în Hallstattul timpuriu între Carpații Orientali și Prut*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXV-XXVII, 2004-2006, p. 18-27; A. Zanoci, *Tipologia și evoluția construcțiilor defensive din spațiul est-carpatic în secolele XII/XI-III a.Chr.*, în „Tyrageția”, S.N., V, 1, 2011, p. 117-118.

¹⁷ O. L. Șovan, *op. cit.*, p. 154-155.

¹⁸ O. Levițki, *op. cit.*, p. 53.

cercetării. Lipsa săpăturilor arheologice, dar și anumite carențe în valorificarea săpăturilor vechi determină ca imaginea pe care o avem asupra acestei perioade să rămână, deocamdată, inegală.

Începutul primei epoci a fierului este caracterizat, la nivelul spațiului est-carpatic al României, de o discontinuitate culturală pregnantă, complexul Noua-Coslogeni, cu certe afiliații răsăritene, fiind înlocuit de către elemente culturale noi, cu sisteme sociale, religioase și economice mult diferite, având origini în zona Europei Centrale¹⁹. În aceste condiții, apariția unor cetăți de dimensiuni mari, precum cele de la Căndești-Coasta Banului (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea), de la Dersca-Berezna (jud. Botoșani) și a celei de la Valea Bujoranilor – în cazul în care datarea propusă de noi se confirmă, ar putea fi explicate ca o influență, dacă nu chiar un „transplant” în spațiul est-carpatic al unor modele socio-organizaționale specifice Bronzului Târziu/Hallstatt-ului timpuriu din arealul răsăritean al Câmpiei Pannonice și Câmpia de Vest a României, unde se cunosc numeroase cetăți de pământ de dimensiuni mari²⁰.

Rămâne, desigur, ca viitoare cercetări să aducă necesarele lămuriri în aceste chestiuni, confirmând sau infirmând observațiile noastre preliminare.

Bibliografie

- Antonovici I., *Documente de ale foastelor schituri. Orgoeștii, Bogdănița, Pârveștii, Cârțibașii și Mânzații din județul Tutova*, Corlăteanu, Huși, 1929.
- Baciu Gh., *Comuna Lipovăț. Periplu istoric*, Ed. Panfilius, Iași, 2020.
- Baciu Gh., *Schitul Orgoeștii Noi*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXXIII, 2012.
- Berzovan A., Oancă M., Mamalaucă M., *Contribuții privind topografia unor cetăți din perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului situate în sudul Podișului Moldovei (sec. 5-3 î.Hr.)*, în S. Forțiu (ed.), *Arheovest VIII. In Honorem Alexandru Rădulescu*, JATEPress Kiado, Szeged, 2020, p. 155-207.
- Coman Gh., *Statornicie. Continuitate. Repertoriul arheologic al Județului Vashui*, București, 1980.
- Diaconu Gh., Diaconu S.-E., *Prima carte pentru Zorleni*, Ed. Sfera, Bârlad, 2009.
- Dorogostaisky L., Ardelean A., *Rezultatele cercetărilor de teren (2014) a patru mari așezări fortificate de la sfârșitul epocii bronzului din Câmpia de vest: Biled-Șandra, Cenei, Sănnicolaul Mare și Pecica*, în S. Forțiu (ed.), *Arheovest II. In Honorem Gheorghe Lazarovici*, JATEPress Kiado, Szeged, p. 323-347.
- Gherghe Gh., Rotaru M., *Cercetarea arheologică a Văii Bujoreni*, în *Elanul*, 39, 2005.
- Gherghe Gh., Rotaru M., *Comuna Banca. Pagini de monografie*, Editura Sfera, Bârlad, 2002.
- Gogâltan F., Sava V., *Sântana Cetatea Veche. O fortificație de pământ a Epocii Bronzului la Mureșul de Jos*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2010, p. 51-69.
- László A., *Considerații asupra ceramicii de tip Gava din Hallstatt-ul timpuriu*, în SCIV, 24, 4, 1973, p. 575-609.
- László A., *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gava-Holihady și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei*, Institutul Român de Tracologie, București, 1994, p. 105-129.
- László A., *Începuturile primei vîrste a fierului pe teritoriul Moldovei - Unele rezultate și probleme*, în „Cercetări istorice”, VII, 1976.
- Lazanu C., *Considerații asupra condițiilor istorice referitoare la ridicarea fortificațiilor în Hallstattul timpuriu între Carpații Orientali și Prut*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, XXV-XXVII, 2004-2006.
- Levițki O., *Cultura Hallstatt-ului canelat de la răsărit de Carpați*, Ed. Melior, București, 1994.
- Marcu F., Szabo M., *New data on the Roman temporary camps in Șureanu Mountains*, în „Acta Musei Napocensis”, 57, 1, 2020, p. 63-88.
- Popovici D., Ursulescu N., *Șantierul arheologic Preutești „Cetate”, jud. Suceava*, în „Cercetări arheologice”, V,

¹⁹ A. László, *Considerații asupra ceramicii de tip Gava din Hallstatt-ul timpuriu*, în SCIV, 24, 4, 1973, p. 575-609; *Idem*, *Începuturile primei vîrste a fierului pe teritoriul Moldovei - Unele rezultate și probleme*, în „Cercetări istorice”, VII, 1976, p. 66; *Idem*, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gava-Holihady și Corlăteni-Chișinău pe teritoriul Moldovei*, Institutul Român de Tracologie, București, 1994, p. 105-129; O. Levițki, *op. cit.*, p. 152-153; N. Ursulescu, D. Popovici, *op. cit.*, p. 51.

²⁰ Vezi, de pildă, F. Gogâltan, V. Sava, *Sântana Cetatea Veche. O fortificație de pământ a Epocii Bronzului la Mureșul de Jos*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2010, p. 51-69; L. Dorogostaisky, A. Ardelean, *Rezultatele cercetărilor de teren (2014) a patru mari așezări fortificate de la sfârșitul epocii bronzului din Câmpia de vest: Biled-Șandra, Cenei, Sănnicolaul Mare și Pecica*, în S. Forțiu (ed.), *Arheovest II. In Honorem Gheorghe Lazarovici*, JATEPress Kiado, Szeged, p. 323-347 și altele.

1982, p. 23-27.

Șovan O. L., *Repertoriul Arheologic al Județului Botoșani*, Muzeul Județean Botoșani, Botoșani, 2013.

Ursache C. N., *Un depozit de vase din prima epocă a fierului descoperit la Lipovăț, jud. Vaslui*, în „Arheologia Moldovei”, XXIII-XXIV, 2000-2001.

Ursulescu N., Popovici D., *Considerations historiques concernant les fortifications hallstattiennes anciennes à l'est des Carpates*, în *Prima epocă a fierului la grurile Dunării și în zonele circumpontice. Lucrările Colocviului Internațional, septembrie 1993, Tulcea*, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, Tulcea, 1997.

Zanoci A., *Tipologia și evoluția construcțiilor defensive din spațiul est-carpatic în secolele XII/XI-III a.Chr.*, în „Tyrageția”, S.N., V, 1, 2011.

Lista ilustrațiilor

Planșa 1. 1. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor. Harta topografică a Moldovei de la 1892 - 1898; 2. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor. Imagine satelitară Google Earth.

Planșa 2. 1. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor. Scanare LIDAR; 2. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor, plan realizat pe baza hărții topografice militare 1:25 000 și a scanării LIDAR.

Planșa 3. 1-2. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor, val cu șanț (foto M. Oancă); 3. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor, fragment ceramic hallstattian timpuriu; 4. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor, fragmente de lut ars, ceramică Cucuteni și hallstattiană timpurie.

Planșa 4. 1. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor. Harta topografică 1:25 000 (Direcția topografică militară 1973); 2. Popeni-Valea Bujoranilor. Imagine satelitară Google Earth.

Planșa 5. 1. Popeni-Valea Bujoranilor. Scanare LIDAR; 2. Popeni - Valea Bujoranilor, plan realizat pe baza hărții topografice militare 1:25 000 și a scanării LIDAR.

Planșa 6. 1-2. Popeni-Valea Bujoranilor. Sectorul de NV, fotografii aeriene (foto A. Berzovan); 3. Popeni-Valea Bujoranilor. Imagine satelitară Google Earth a sectorului nordic.

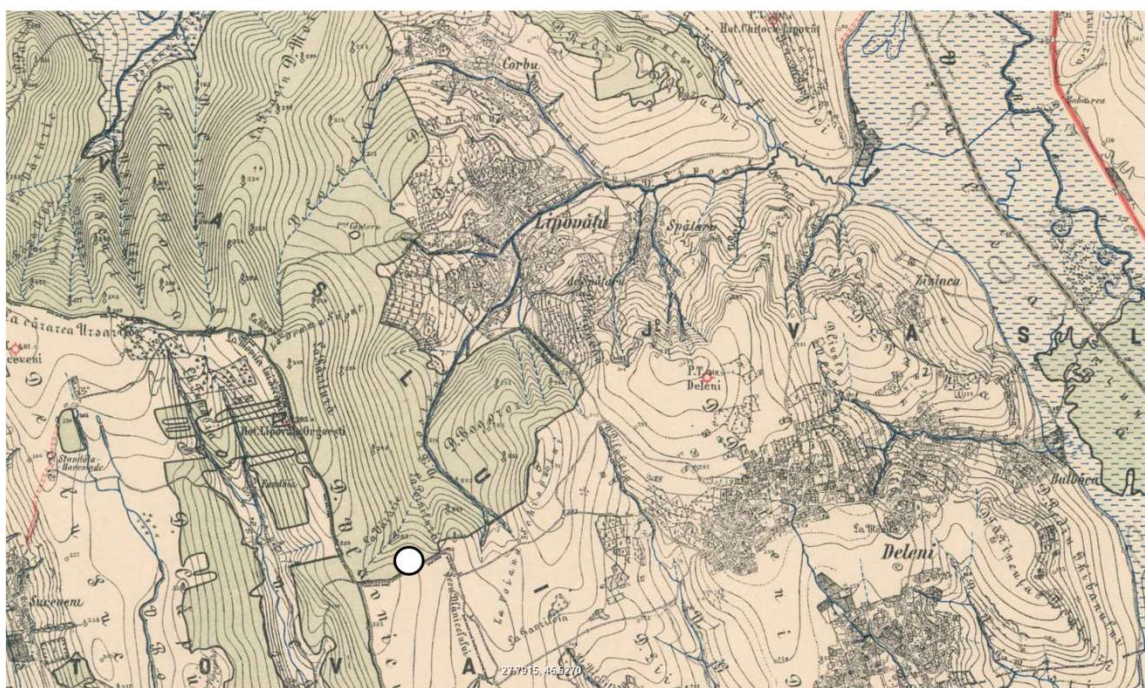
Planșa 7. 1-2. Popeni-Valea Bujoranilor. Valul și șanțul din zona de sud (foto A. Berzovan); 3. Popeni-Valea Bujoranilor. Valul și șanțul la traversarea văii Cărbunoasa (foto A. Berzovan); 4. Popeni-Valea Bujoranilor. Urme de incendiere pe coronamentul valului sudic (foto A. Berzovan).

Planșa 8. 1-8. Popeni-Valea Bujoranilor. Fragmente ceramice și de lut ars recuperate din incintă.

Planșa 9. Cetăți hallstattiene timpurii în spațiul est-carpatic al României (obiective certe și incerte): 1. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor (com. Lipovăț, jud. Vaslui); 2. Popeni-Valea Bujoranilor (com. Zorleni, jud. Vaslui); 3. Căndești-Coasta Banului (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea); 4. Brad-Cetate (com. Negri, jud. Bacău); 5. Pocreaca-Cetățuia (com. Schitu-Duca, jud. Iași); 6. Preutești-Cetate (jud. Suceava); 7. Ilișești-Cetățuia (com. Ciprian Porumbescu, jud. Suceava); 8. Volovăț-Dealul Arșița (jud. Suceava); 9. Siret-Dealul Ruina (jud. Suceava); 10. Dersca-Berezna (jud. Botoșani).

ABOUT TWO POSSIBLE EARLY IRON AGE FORTS FROM THE MOLDAVIAN PLATEAU: FUNDUL VĂII-CETATEA ZMEILOR (COM. LIPOVĂȚ) AND POPENI-VALEA BUJORANI (COM. ZORLENI)

Through this study we aimed to present two fortresses, Fundul Văii - Cetatea Zmeilor (com. Lipovăț) respectively Popeni - Valea Bujorani (com. Zorleni), both located on the territory of Vaslui county. Both fortresses, judging by their characteristics as well as by the material recovered, seem to belong to the beginning of the Early Iron Age. The first of the forts – Cetatea Zmeilor - is located on a promontory, and is defended on the accessible way by two semicircular sets of ramparts and ditches, having a total area of around 1 ha. The archaeological materials recovered through field survey belong to the Cucuteni Culture and to the Early Iron Age. The Early Iron Age ceramic material, but especially the planimetric similarities that the „Cetatea Zmeilor” presents with other similar objectives from the East-Carpathian space dated certainly in this interval, are arguments for a preliminary dating in the Early Iron Age. The Valea Bujorani fort is located in the Bujorani valley, occupying a slightly atypical position from a military point of view. The enclosed area is around 55 hectares, and the ditch and rampart presents in the southern area traces of intense fire. The archaeological material that was recovered during the field survey belongs to the Noua Culture of the Late Bronze Age and to the Chișinău - Corlăteni Culture of the Early Iron Age. Since the bearers of the Noua Culture did not build forts, a dating at the beginning of the Early Iron Age seems much more likely. Through its size, the Bujorani fort is among the largest known fortifications in the prehistory and protohistoric of the East-Carpathian regions of Romania.

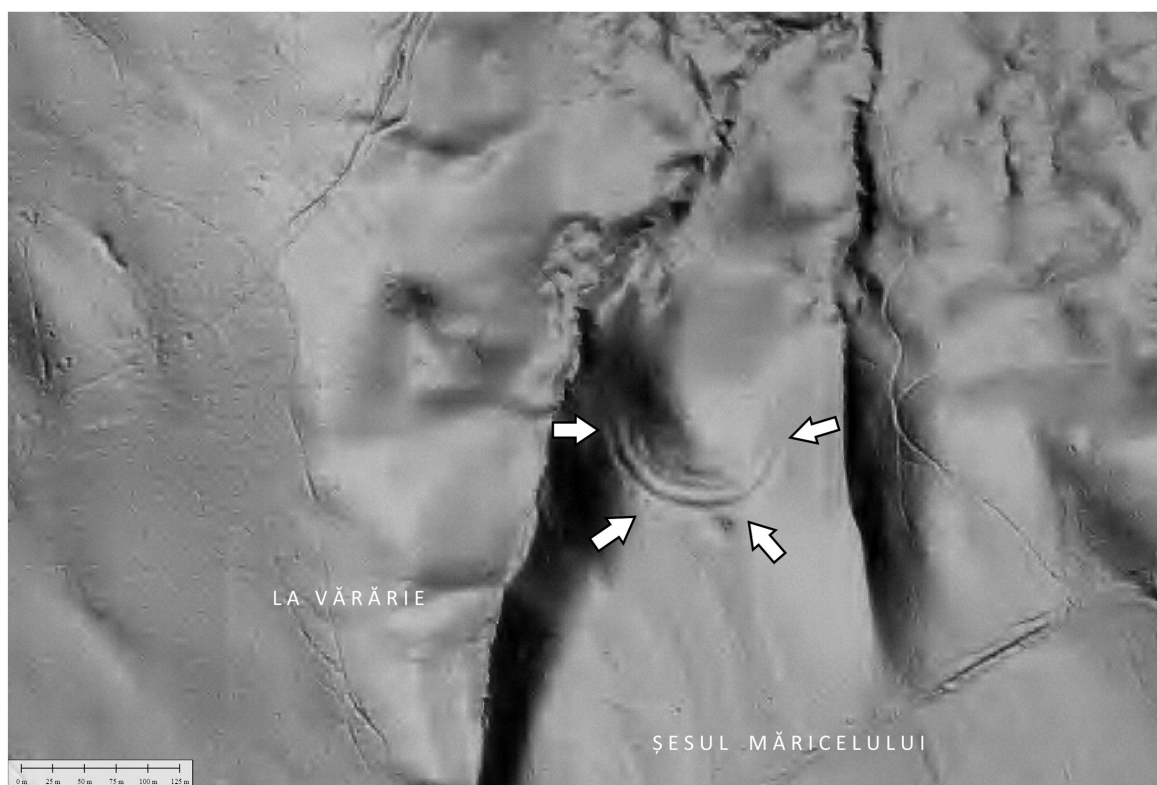

1

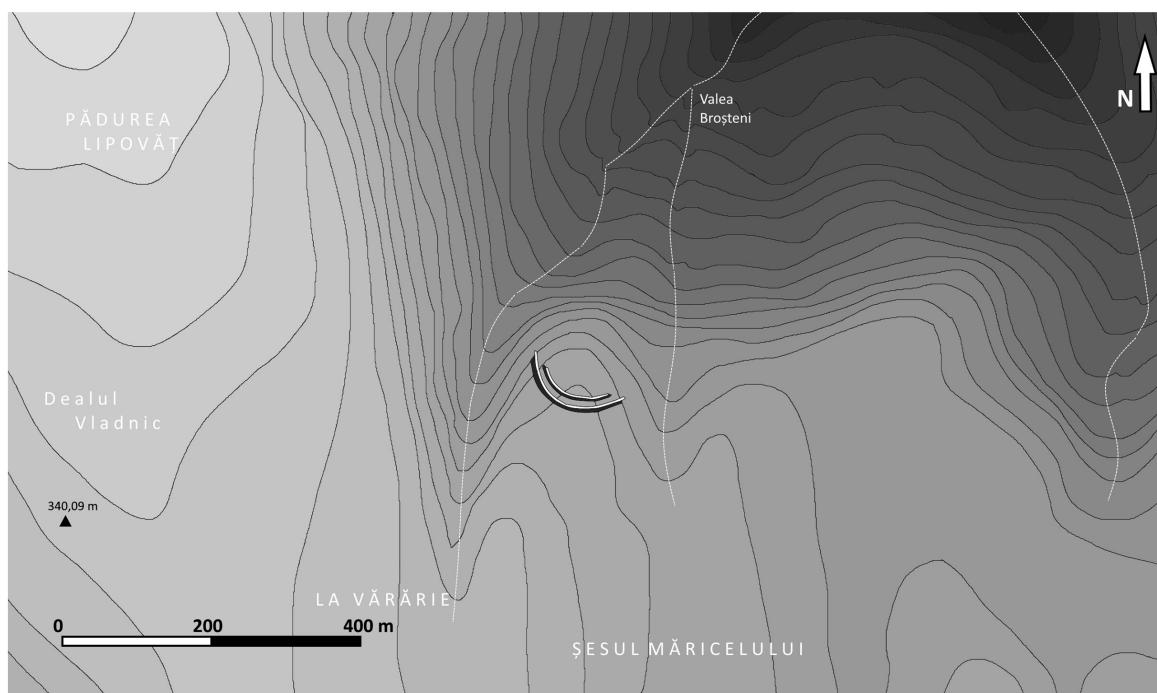

2

Pl. 1. 1. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor. Harta topografică a Moldovei de la 1892 - 1898;
2. Fundul Văii - Cetatea Zmeilor. Imagine satelitară Google Earth.

1

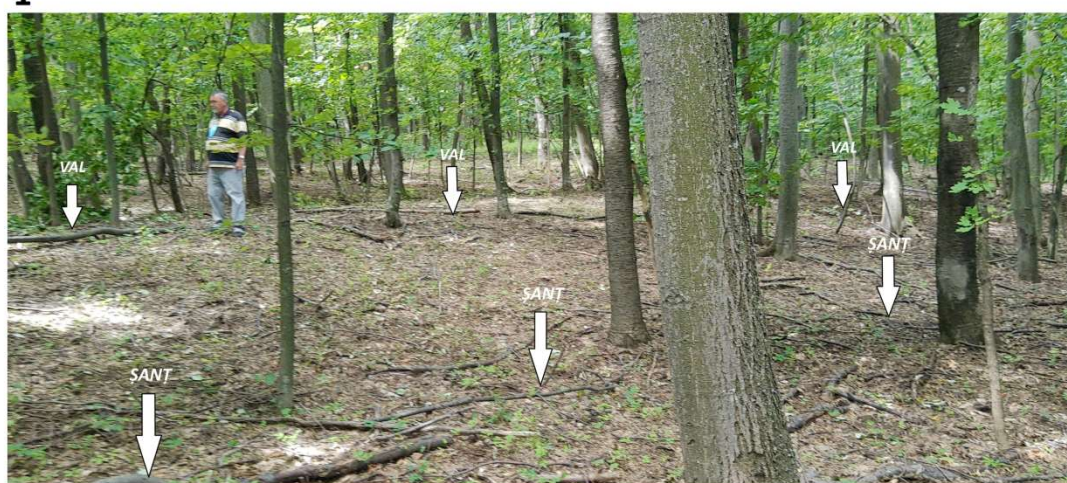

2

Pl. 2. 1. Fundul Văii - *Cetatea Zmeilor*. Scanare LIDAR; 2. Fundul Văii - *Cetatea Zmeilor*, plan realizat pe baza hărții topografice militare 1:25 000 și a scanării LIDAR.

1

2

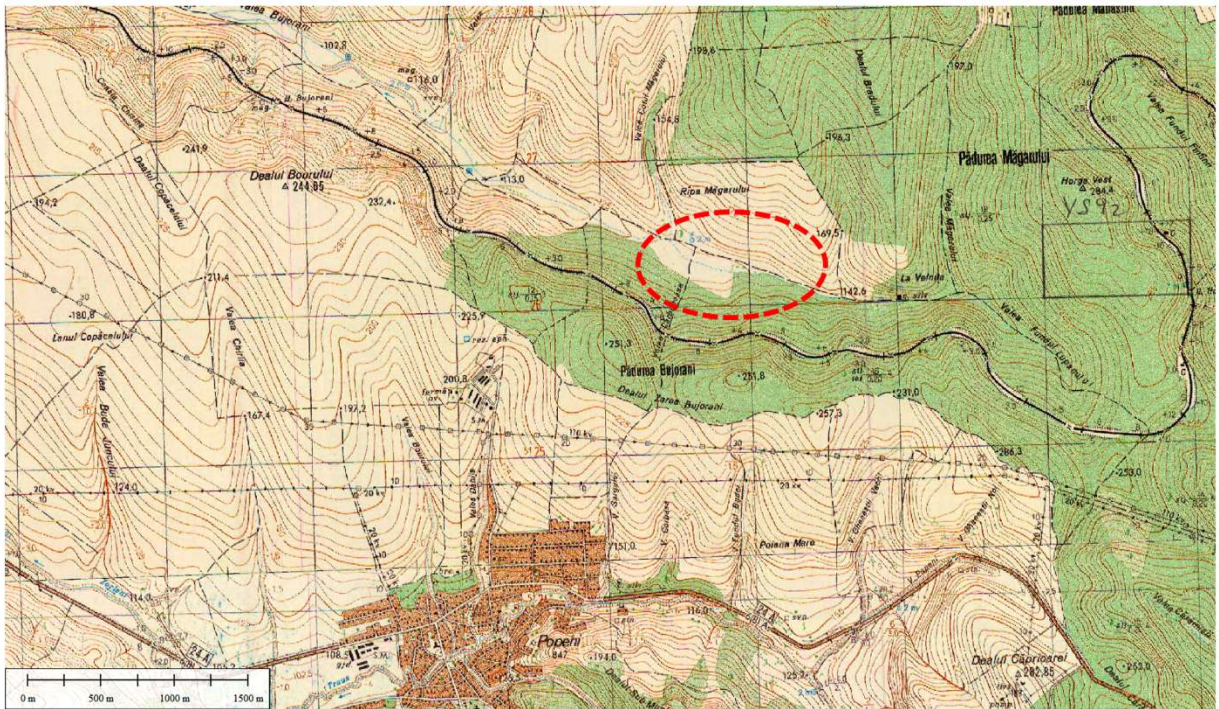

3

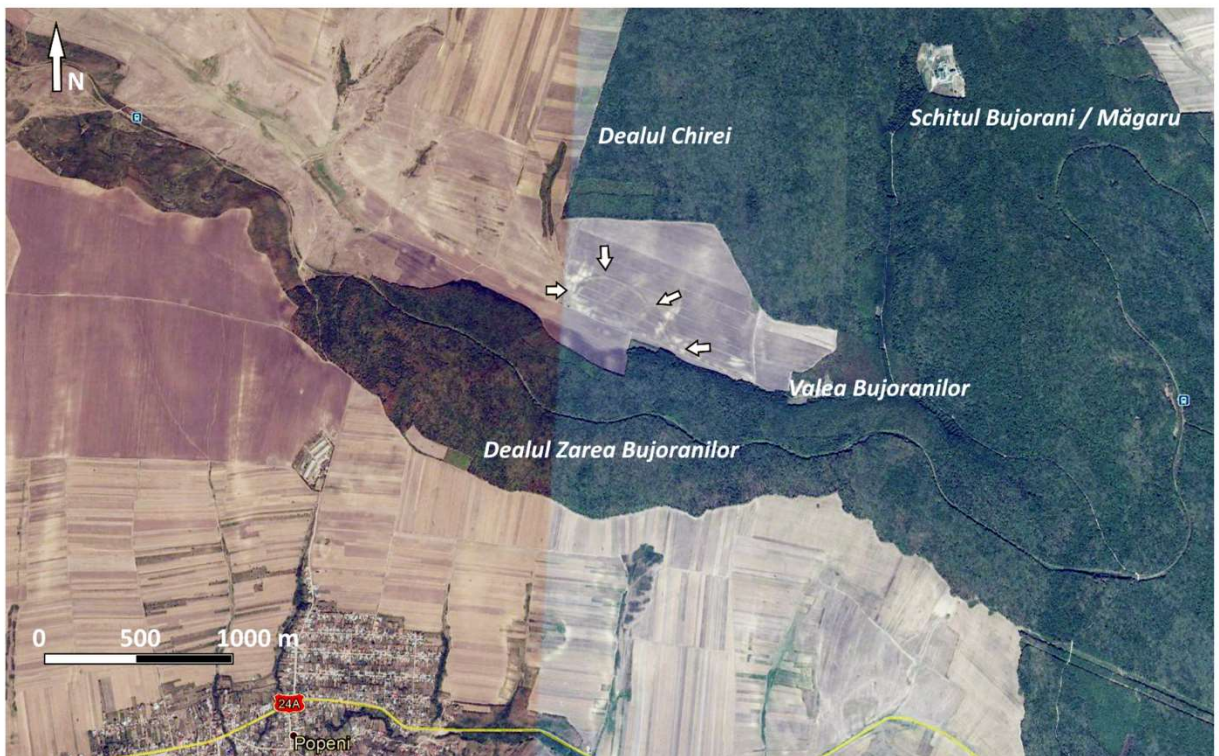

4

Pl. 3. 1-2. Fundul Văii - *Cetatea Zmeilor*, val cu șanț (foto M. Oancă); 3. Fundul Văii - *Cetatea Zmeilor*, fragment ceramic hallstattian timpuriu; 4. Fundul Văii - *Cetatea Zmeilor*, fragmente de lut ars, ceramică Cucuteni și hallstattiană timpurie.

1

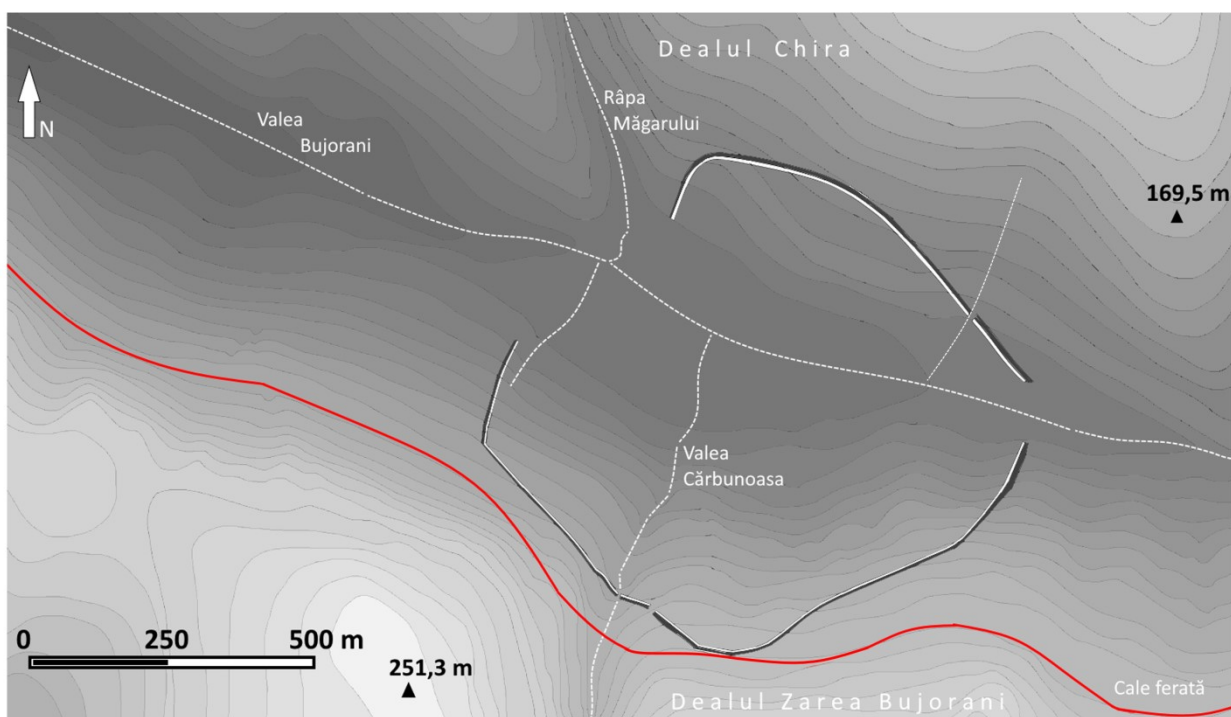

2

Pl. 4. 1. Popeni - Valea Bujoranilor. Harta topografică 1:25 000 (Direcția topografică militară 1973);
2. Popeni-Valea Bujoranilor. Imagine satelitară Google Earth.

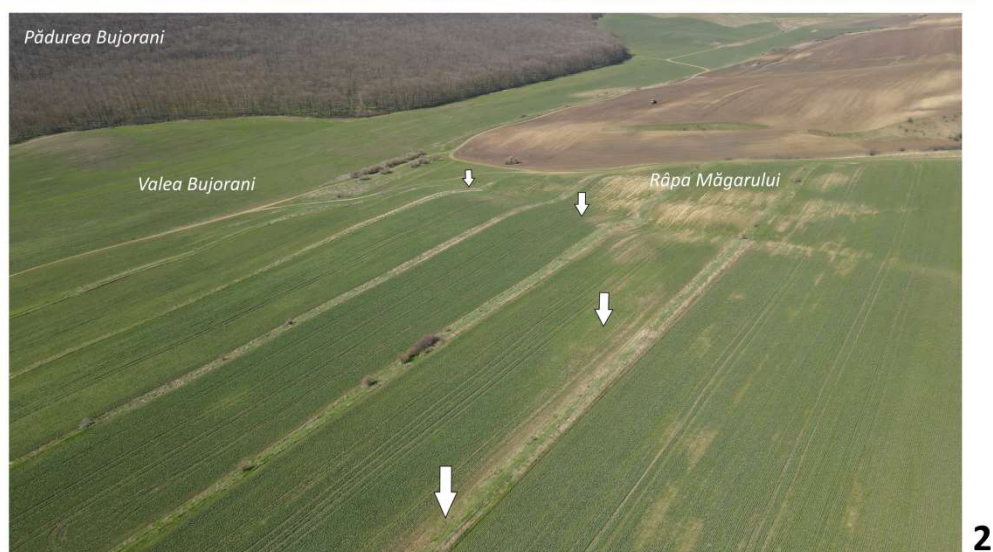

1

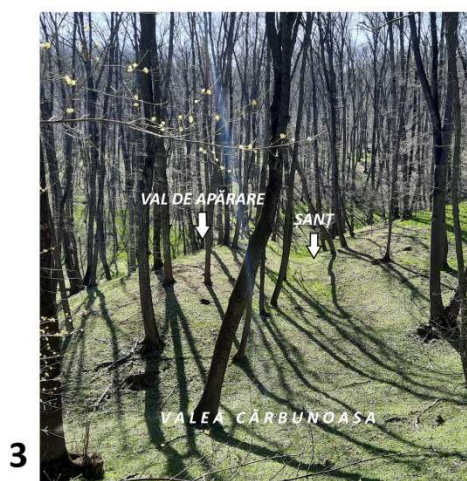
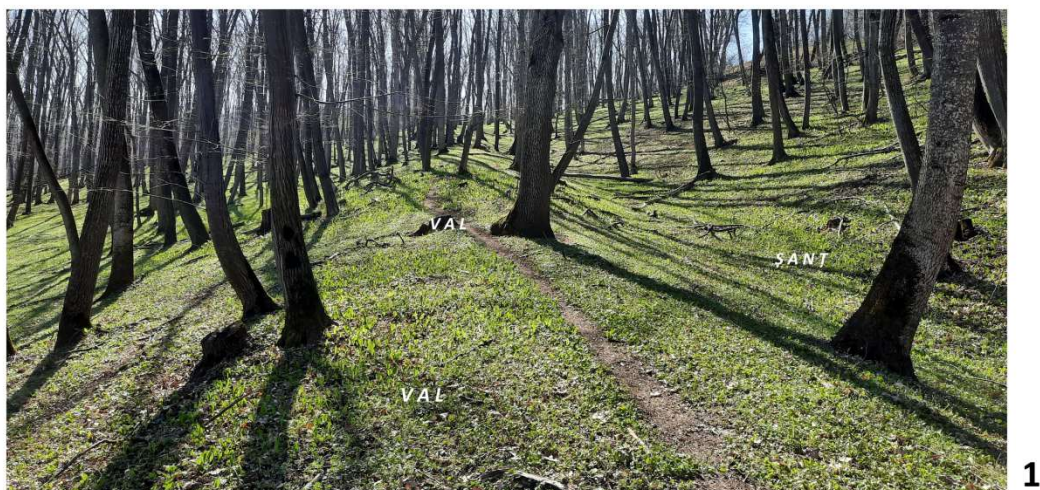

2

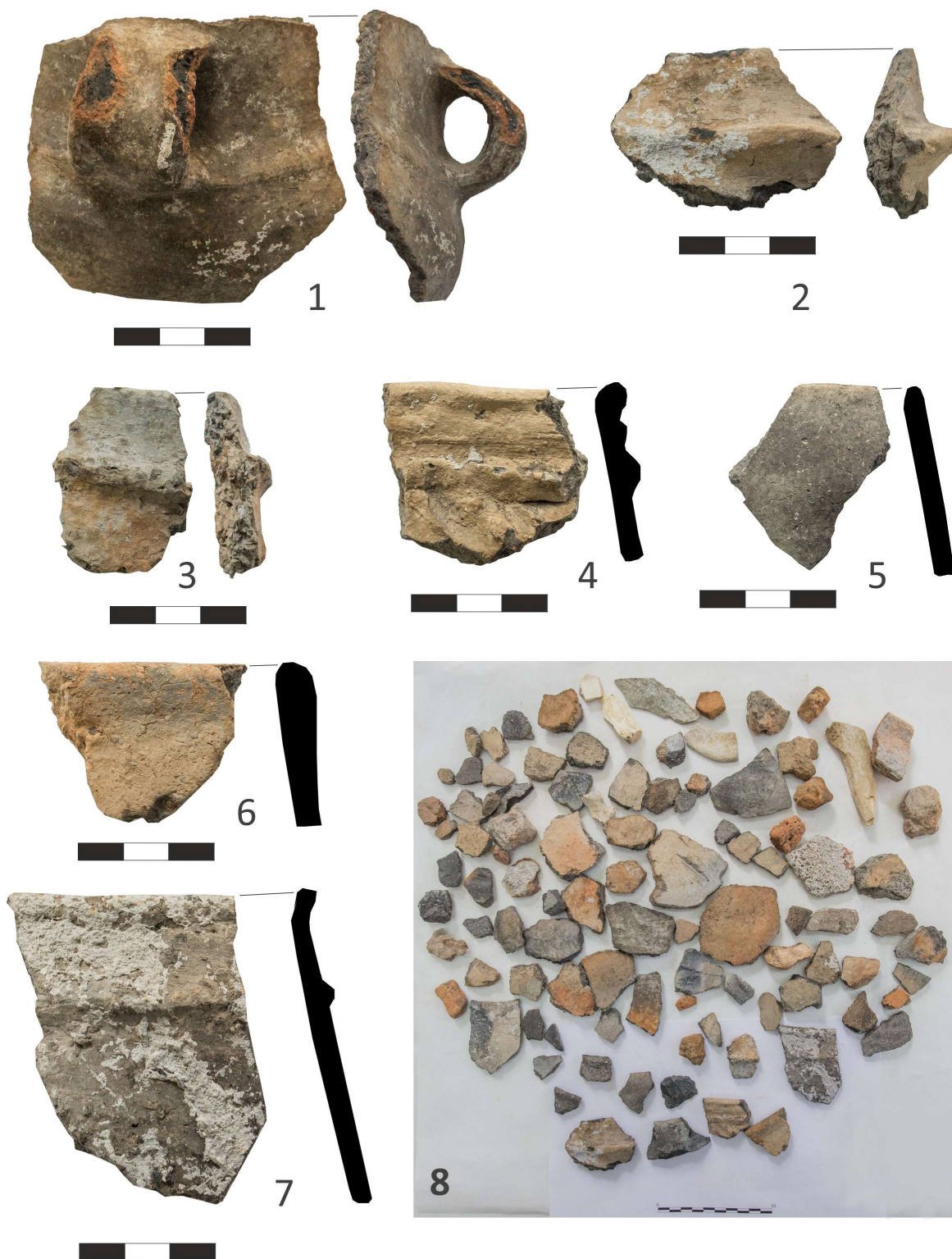
Pl. 5. 1. Popeni-Valea Bujoranilor. Scanare LIDAR; 2. Popeni-Valea Bujoranilor, plan realizat pe baza hărții topografice militare 1:25 000 și a scanării LIDAR.

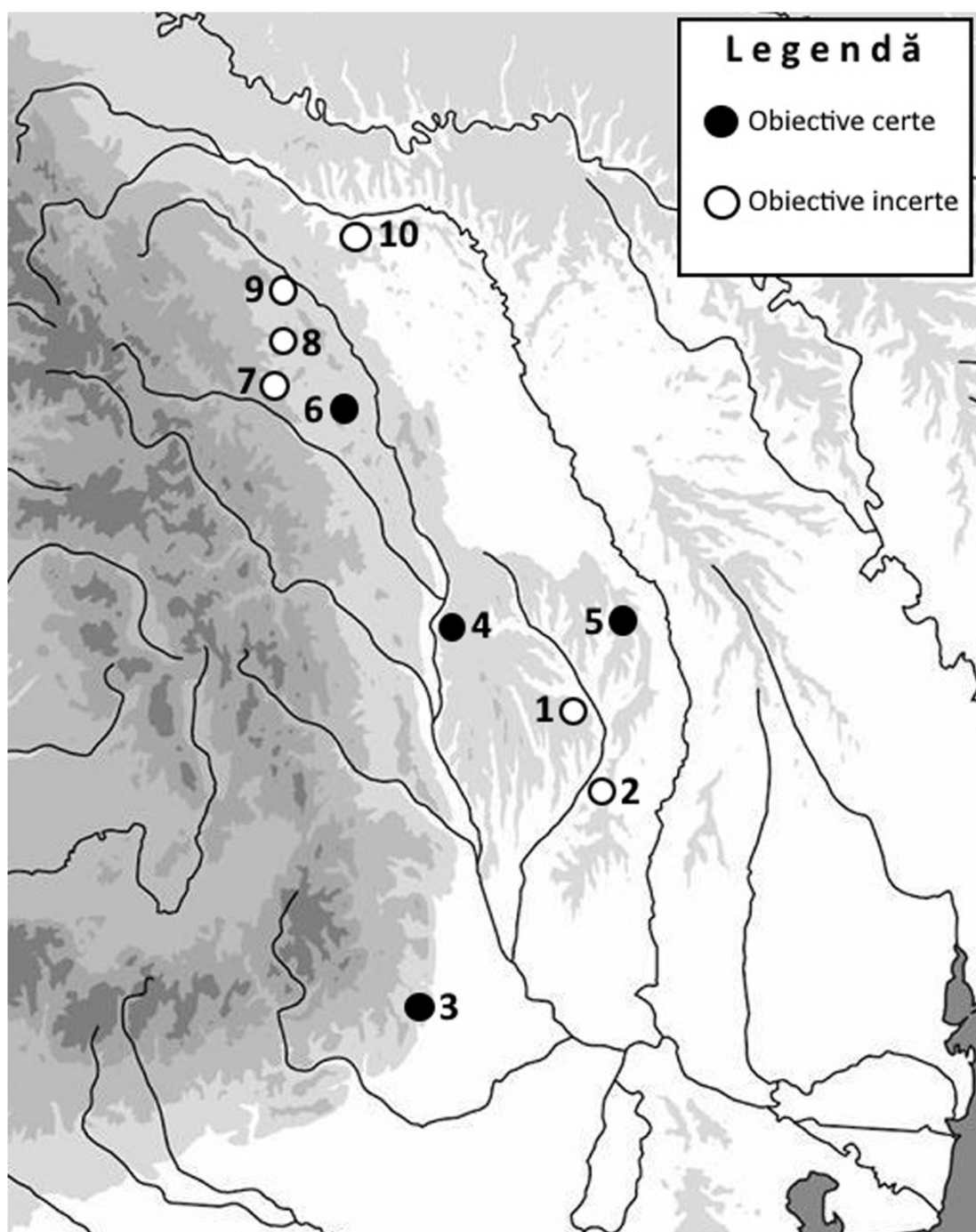
Pl. 6. 1-2. Popeni-Valea Bujoranilor. Sectorul de NV, fotografii aeriene (foto A. Berzovan);
3. Popeni-Valea Bujoranilor. Imagine satelitară Google Earth a sectorului nordic.

Pl. 7. 1-2. Popeni-Valea Bujoranilor. Valul și șanțul din zona de sud (foto A. Berzovan);
 3. Popeni-Valea Bujoranilor. Valul și șanțul la traversarea văii Cărbunoasa (foto A. Berzovan);
 4. Popeni-Valea Bujoranilor. Urme de incendiere pe coronamentul valului sudic (foto A. Berzovan).

Pl. 8. 1-8. Popeni-Valea Bujoranilor. Fragmente ceramice și de lut ars recuperate din incintă.

Pl. 9. Cetăți hallstattiene timpurii în spațiul est-carpatic al României (obiective certe și incerte):

1. Fundul Văii-Cetatea Zmeilor (com. Lipovăț, jud. Vaslui);
2. Popeni-Valea Bujoranilor (com. Zorleni, jud. Vaslui);
3. Căndești-Coasta Banului (com. Dumbrăveni, jud. Vrancea); 4. Brad-Cetate (com. Negri, jud. Bacău);
5. Pocreaca-Cetățuia (com. Schitu-Duca, jud. Iași); 6. Preutești-Cetate (jud. Suceava);
7. Ilișești-Cetățuia (com. Ciprian Porumbescu, jud. Suceava); 8. Volovăț - Dealul Arșița (jud. Suceava);
9. Siret-Dealul Ruina (jud. Suceava); 10. Dersca-Berezna (jud. Botoșani).